

BEELDVORMING ONDER HOGER OPGELEIDE ALLOCHTONEN

Waarom is er sprake van een integratieparadox?

In dit artikel staan voor de verandering nu eens niet houdingen van autochtonen ten opzichte van de multiculturele samenleving centraal, maar wordt het omgekeerde belicht. In hoeverre voelen allochtonen zich geaccepteerd in Nederland, wat is hun perceptie van het voorkomen van discriminatie en hoe ervaren zij de beeldvorming ten aanzien van de islam? Voor allochtonen wordt, in tegenstelling tot de gangbare bevindingen in de literatuur over vooroordelen, geen verzachtend opleidingseffect gevonden. Integendeel, in navolging van Buijs et al. (2006) kan gesproken worden van een integratieparadox. Het blijkt juist de hoger opgeleide allochtonen te zijn die zich minder geaccepteerd voelen in Nederland. Ook geven zij vaker aan dat discriminatie voorkomt. Bovendien vinden hoger opgeleide moslims dat het respect voor de islamitische cultuur hier vaak ver te zoeken is. Onze bevindingen wijzen uit dat een deel van de verklaring hiervan ligt in het meer in aanraking komen met het politieke debat over de allochtonenproblematiek. Daarnaast spelen gevoelens van relatieve deprivatie een rol. Het feit dat het voltooiën van een goede opleiding voor hoger opgeleide allochtonen minder automatisch tot maatschappelijk succes leidt dan voor autochtone hoger opgeleiden, is een belangrijke reden voor de lagere ervaren acceptatie.

Inleiding

Opvattingen van autochtonen over allochtonen zijn zowel in Nederland als daarbuiten veelvuldig onderzocht en gedocumenteerd (voor een Nederlands overzicht zie Scheepers et al. 2004). Deze opvattingen zijn ook in internationaal vergelijkend perspectief onder de loep genomen in studies waarin vooroordelen in een groot aantal Europese landen werden vergeleken (bijv. Quillian 1995; Pettigrew 1998; McLaren 2003; Gijsberts et al. 2004; Schneider 2008) alsook binnen een aantal landen (voor de Verenigde Staten zie bijv. Alba et al. 2005; voor Duitsland Semyonov et al. 2004 en Coenders en Scheepers 2008; voor Israël Semyonov et al. 2002; voor Groot-Brittannië

Dustmann en Preston 2001). Al deze studies hebben geleid tot veel inzicht in verklarende factoren. Keer op keer blijkt uit (inter)nationaal onderzoek dat verschillen tussen mensen in hun vooroordelen over andere etnische groepen voor een belangrijk deel samenvallen met verschillen in opleidingsniveau. Er wordt vrijwel altijd een sterk ‘verzachtend’ opleidingseffect gevonden onder autochtonen: hoger opgeleide autochtonen oordelen bijvoorbeeld vaak minder negatief over andere etnische groepen dan lager opgeleiden (bijv. Glaser 2001). De verklaring voor dit effect is doorgaans driedig (bijv. Weil 1985). Allereerst wordt wel verondersteld dat beter opgeleiden zekerder van zichzelf zijn en daardoor makkelijker in staat zijn tolerant te staan ten opzichte van diversiteit. Daarnaast wordt wel verondersteld dat hoger opgeleiden, door de waarden en kennis die hen in het onderwijs zijn bijgebracht, een breder perspectief hebben. Een derde interpretatie is dat opleidingsniveau een operationalisering is van sociale status, zodat opleidingseffecten niet meer zijn dan *class interests*. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat hoger opgeleiden zich minder bedreigd voelen door allochtonen omdat zij doorgaans niet in dezelfde sociaaleconomische omstandigheden verkeren en dus minder geconfronteerd worden met directe concurrentie van allochtonen op bijvoorbeeld de arbeidsmarkt of de woningmarkt.

Over opvattingen van minderheidsgroepen was tot voor kort echter nauwelijks iets bekend. Dit gold in ieder geval voor de Nederlandse context, maar ook voor die van veel andere landen. Alleen in de Verenigde Staten was onderzoek gedaan naar vooroordelen onder de zwarte – en meer recentelijk ook latino – bevolking (zie bijv. Sigelman en Welch 1993; Gay 2004 2006; Oliver en Wong 2003). Pas de laatste jaren is hier in Nederland verandering in gekomen met nogal verrassende uitkomsten met betrekking tot het opleidingseffect voor verschillende soorten houdingen. In tegenstelling tot bij autochtonen blijkt bij allochtonen geen ‘verzachtend’ opleidingseffect te worden gevonden. Juist de hoger opgeleide allochtonen blijken negatiever te oordelen over autochtonen, meer discriminatie te ervaren en zich bijvoorbeeld ook minder geaccepteerd te voelen in Nederland (bijv. Buijs et al. 2006; Gijsberts en Dagevos 2004; Gijsberts 2005; Jaspers en Lubbers 2005). Buijs et al. (2006) spreekt in dit verband over de ‘integratieparadox’: juist degenen die het best zijn geïntegreerd (hoger opgeleiden), oordelen het meest negatief. Deze integratieparadox werd voor verschillende soorten houdingen gevonden. Hoe kunnen we dit verklaren? Waarom oordelen hoger opgeleide allochtonen ongunstiger over het maatschappelijke klimaat? En waarom spelen bij allochtonen klaarblijkelijk andere mechanismen een rol dan bij autochtonen?

Sinds een aantal jaren is het mogelijk deze vragen te beantwoorden, omdat in surveyonderzoek onder allochtonen ook aandacht wordt geschonken aan beeldvorming (zie bijv. Gijsberts en Dagevos 2004). Dit artikel analyseert de meest recente landelijk representatieve gegevens op dit vlak. Het gaat om het

Survey Integratie Minderheden (SIM), dat in 2006 is gehouden. De aandacht zal noodgedwongen beperkt blijven tot opinies binnen de vier grootste niet-westerse allochtone groepen (Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen), aangezien gegevens over overige allochtone groepen niet beschikbaar zijn. Het SIM is het eerste surveyonderzoek in Nederland dat volledig landelijk representatief is. Ondervraagd zijn circa duizend personen per etnische groep. Voor Turken en Marokkanen vonden de interviews waar nodig in de eigen taal plaats (zie Dagevos et al. 2007 voor uitgebreide informatie over het SIM-onderzoek).

In dit artikel onderzoeken we het opleidingseffect voor allochtonen in Nederland. Meer specifiek gaan we na in hoeverre zij vinden dat discriminatie voorkomt, in hoeverre zij vinden dat allochtonen geaccepteerd worden en in hoeverre de moslims onder hen het idee hebben dat de islam hier negatief wordt benaderd. Het gaat in dit artikel niet om persoonlijke ervaringen, maar om de perceptie in hoeverre allochtonen hier in het algemeen mee worden geconfronteerd: hoe wordt het 'maatschappelijke klimaat' ten aanzien van allochtonen door allochtonen zelf ervaren? Over het algemeen gesproken is er een duidelijk verschil tussen je zelf gediscrimineerd voelen en de perceptie dat discriminatie in Nederland veel voorkomt² en wij verwachten, gezien de mogelijke verklaringen voor de integratieparadox, dat deze vooral zichtbaar zal zijn bij de perceptie van discriminatie in het algemeen. De verwachting die hieraan ten grondslag ligt (en die we in dit artikel toetsen), is dat de integratieparadox optreedt doordat hoger opgeleide allochtonen meer meekrijgen van het politieke debat en de negatieve uitingen in de media over allochtonen en de multiculturele samenleving in het algemeen, zonder dat zij zelf persoonlijk vaker met discriminatie hoeven te worden geconfronteerd. Dit laatste wordt ondersteund door onderzoek waarin naar voren is gekomen dat etnische discriminatie zich in het bijzonder voordoet bij laaggeschoolde functies aan de onderkant van de arbeidsmarkt; in hogere functies kwam discriminatie minder of helemaal niet voor (zie Bovenkerk et al. 1995; Altintas et al. 2009).

Mogelijke verklaringen

Er is door verschillende auteurs gewezen op het bestaan van de integratieparadox: juist degenen die het best zijn geïntegreerd – de hoger opgeleiden –, voelen zich het minst geaccepteerd in de Nederlandse samenleving. In het buitenland is dergelijk onderzoek schaars. Wel werden eerder soortgelijke – negatieve – opleidingseffecten gevonden op een aantal andere houdingsdimensies, bijvoorbeeld in een onderzoek onder latino's in de Verenigde Staten naar percepties van discriminatie (Sizemore en Milner 2004) en in een onderzoek onder immigranten in Australië naar de mate van identificatie met

de eigen etnische groep (Nesdale 2002). Ook onder de zwarte bevolking in de vs werd meermalen gevonden dat een hogere sociaaleconomische status (met name opleidingsniveau) juist samengaat met meer etnische identificatie (bijv. Hochschild 1995) alsook het in hogere mate ervaren van discriminatie (Kessler et al. 1999; Sigelman en Welch 1991). Ook bleken welgesteldere zwarten in de vs minder vaak te geloven dat blanken zwarten op een positieve manier zouden typeren (Lacy 2004).

De interpretatie van deze op het oog onverwachte bevindingen bleek lastig. Enerzijds werd er door sociologen altijd van uitgegaan dat sociaaleconomische mobiliteit de verbondenheid met de eigen etnische groep zou doen afnemen: de zwarte middenklasse zou zich meer en meer gaan conformeren aan de witte hogere klasse (zie Gay 2004). Anderzijds lieten empirische studies juist keer op keer zien dat hoger opgeleide zwarten zich meer met de eigen etnische groep gingen identificeren. Twee verklaringen voor dit verband circuleren in de literatuur. De eerste is dat opleiding een grotere bewustwording tot stand brengt van de mate van etnische ongelijkheid in de vs en dus tot meer – in Amerikaanse termen – *race-consciousness* leidt. De andere interpretatie is dat sociaaleconomische mobiliteit samengaat met het meer in aanraking komen met de witte Amerikaanse bevolking en als gevolg daarvan met meer blootstelling aan discriminatie. Juist deze negatieve ervaringen zouden zorgen voor een hogere mate van etnische identificatie onder hoger opgeleide zwarten, maar ook voor het meer ervaren van discriminatie (Hochschild 1995; Gay 2004).³

Hoewel het deels andere afhankelijke variabelen betreft, zouden dergelijke mechanismen ook kunnen opgaan voor de oordelen van hoger opgeleide allochtonen in Nederland over de mate van discriminatie en acceptatie. Een eerste verklaring voor een negatief opleidingseffect zou kunnen liggen in de omstandigheid dat hoger opgeleide allochtonen meer in aanraking komen met negatieve berichtgeving in de media over de multiculturele samenleving dan lager opgeleide allochtonen. Uit eerder onderzoek is al bekend geworden dat in ieder geval voor autochtonen geldt dat het in aanraking komen met negatieve berichtgeving over de allochtonenproblematiek leidt tot minder gunstige opinies (Vergeer 2000; Boomgaarden 2007).⁴ Ook voor minderheidsgroepen is in mediaonderzoek een relatie gelegd tussen de blootstelling aan negatieve media-aandacht en een percepties van discriminatie (Sizemore en Milner 2004). Hoger opgeleide allochtonen volgen waarschijnlijk meer dan lager opgeleide allochtonen de Nederlandse media en de berichtgeving over het politieke debat met betrekking tot allochtonen. Dat dit een minder gunstig beeld van hun eigen positie in de samenleving tot gevolg heeft, lijkt plausibel. Jaspers en Lubbers (2005) laten bijvoorbeeld voor een groep (veelal hoger opgeleide) Marokkanen zien dat er een relatie is tussen mediagebruik en het gevoel dat allochtonen als groep negatief worden beoordeeld.

De eerste hypothese die wij in dit artikel willen toetsen luidt dan ook: *hoger opgeleide allochtonen oordelen ongunstiger over discriminatie en de mate van acceptatie dan lager opgeleide allochtonen doordat zij meer in aanraking komen met de Nederlandse media en politiek.* Wij veronderstellen dus dat het gebruik van Nederlandse media in het algemeen en het volgen van de politiek in het bijzonder een intermediaire rol spelen in de relatie tussen opleidingsniveau en negatieve beeldvorming onder allochtonen.

Een andere mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat hoger opgeleide allochtonen meer dan lager opgeleiden belemmeringen en weerstanden ondervinden op de arbeidsmarkt. Mogelijk is onder hoger opgeleide allochtonen meer sprake van relatieve deprivatie doordat zij zich vergelijken met autochtone hoger opgeleiden, die veelal in een relatief betere positie verkeren. Het voltooien van een goede opleiding leidt voor hoger opgeleide allochtonen wellicht minder automatisch tot maatschappelijk succes. Zij werken bijvoorbeeld vaker onder hun niveau of vinden moeilijker een baan. Ook Amerikaans onderzoek ondersteunt deze hypothese. Juist onder veel opwaarts mobiele zwarte Amerikanen leven gevoelens van relatieve deprivatie. Zij komen vaker in aanraking met lage verwachtingen en gebrek aan respect van hun blanke collega's en ondervinden als gevolg daarvan belemmeringen om hogerop te komen (Powers en Ellison 1995; Cose 1993; Landry 1987). Dit leidt tot onze tweede hypothese: *hoger opgeleide allochtonen oordelen ongunstiger over discriminatie en de mate van acceptatie dan lager opgeleide allochtonen doordat zij in hogere mate relatieve deprivatie ondervinden.* Wij veronderstellen dus dat het ervaren van relatieve deprivatie een intermediaire rol speelt in de relatie tussen opleidingsniveau en negatieve beeldvorming onder allochtonen en dus het optreden van de integratieparadox kan verklaren.

Drie afhankelijke variabelen

In dit artikel staan drie afhankelijke variabelen centraal: de perceptie van discriminatie; ervaren acceptatie en de opinie in hoeverre men in Nederland te negatief is over de islam (het laatste alleen voor Turkse en Marokkaanse moslims). Het gaat om de perceptie in hoeverre allochtonen hier in het algemeen mee geconfronteerd worden en niet om persoonlijke ervaringen.

Ervaren discriminatie van allochtonen. Ervaren discriminatie ten opzichte van allochtonen is gemeten door respondenten de volgende vraag voor te leggen: 'Sommige mensen zeggen dat allochtonen door Nederlanders worden gediscrimineerd. Gebeurt dit nooit, bijna nooit, af en toe, vaak of zeer vaak?'

Ervaren acceptatie van allochtonen. In hoeverre allochtonen in Nederland geaccepteerd worden, is gemeten door vier verschillende items te combineren. Het gaat om de volgende items:

- In Nederland krijg je als allochtoon alle kansen;
- In Nederland worden je rechten als allochtoon gerespecteerd;
- Nederland is een gastvrij land voor allochtonen;
- Nederland staat open voor allochtone culturen.

Respondenten konden antwoorden op een vijfpuntsschaal van ‘helemaal mee eens’ tot ‘helemaal mee oneens’. Deze vier items zijn gecombineerd tot een schaal met een Cronbachs alpha van 0,79. Een factoranalyse toonde aan dat deze vier items één onderliggende dimensie representeren.⁵

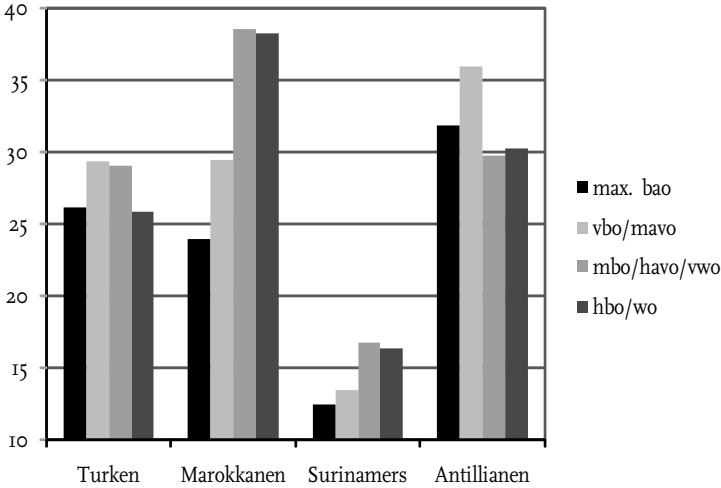
Ervaren acceptatie van de islam. Uitsluitend aan Turkse en Marokkaanse moslims is de volgende stelling voorgelegd: ‘De mensen in Nederland zijn veel te negatief over de islam.’ Wederom konden respondenten op een vijfpuntsschaal van ‘helemaal mee eens’ tot ‘helemaal mee oneens’ hun antwoord kwijt.

Beschrijvende bevindingen: de relatie tussen opleidingsniveau en beeldvorming onder allochtonen

Nogal wat allochtonen vinden dat er in Nederland wordt gediscrimineerd. Circa een derde van de Marokkanen en Antillianen geeft aan dat dit vaak tot zeer vaak gebeurt. Bij de Turken geldt dit voor ruim een kwart. Surinamers percipiëren relatief het minst discriminatie. Hoger opgeleide allochtonen hebben meer het gevoel dat in Nederland wordt gediscrimineerd dan de lager opgeleiden uit de eigen etnische groep (zie figuur 1). Met name Marokkaanse en Surinaamse hoger opgeleiden verschillen van de lager opgeleiden uit de eigen herkomstgroep. Hierbij dient te worden aangetekend dat veel meer Marokkaanse (38%) dan Surinaamse (17%) hoger opgeleiden denken dat in Nederland vaak of zeer vaak gediscrimineerd wordt. Bij Turken en Antillianen is het opleidingseffect nagenoeg afwezig.

Ook over het maatschappelijk klimaat ten aanzien van allochtonen in Nederland oordelen allochtonen niet onverdeeld positief. Nogal wat allochtonen hebben het gevoel dat allochtonen maar in beperkte mate worden geaccepteerd in Nederland. Ook hier zien we dezelfde verschillen tussen hoger en lager opgeleide allochtonen terug. Het zijn meestal de hoger opgeleide allochtonen die het gevoel hebben dat allochtonen minder geaccepteerd worden in Nederland (figuur 2). Dit geldt voor Marokkanen, Surinamers en Antillianen, maar wederom niet voor Turken.

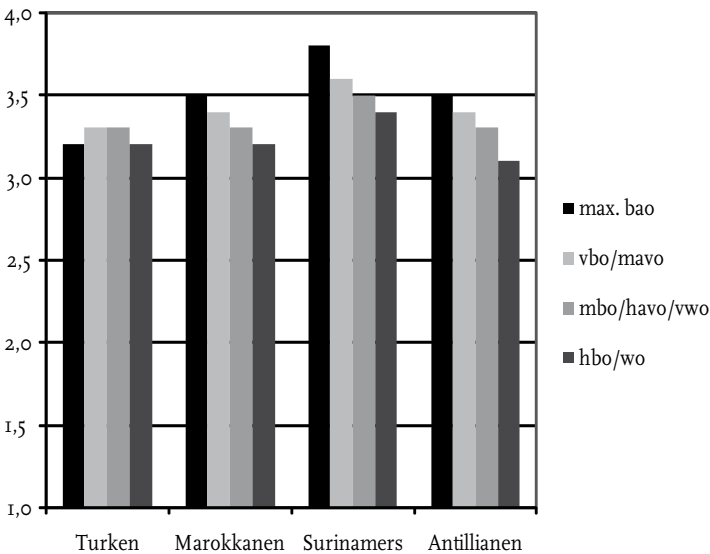
Figuur 1 Perceptie van discriminatie ten opzichte van allochtonen in het algemeen naar opleidingsniveau, 2006 (in procenten)^a

a Aandeel van de respondenten dat aangeeft dat dit vaak of zeer vaak gebeurt.

Bron: SCP (SIM'06)

Figuur 2 Ervaren acceptatie van allochtonen in Nederland op een schaal van 1 tot 5 (5=hoge mate van ervaren acceptatie) naar opleidingsniveau, 2006 (gemiddelde scores)^a

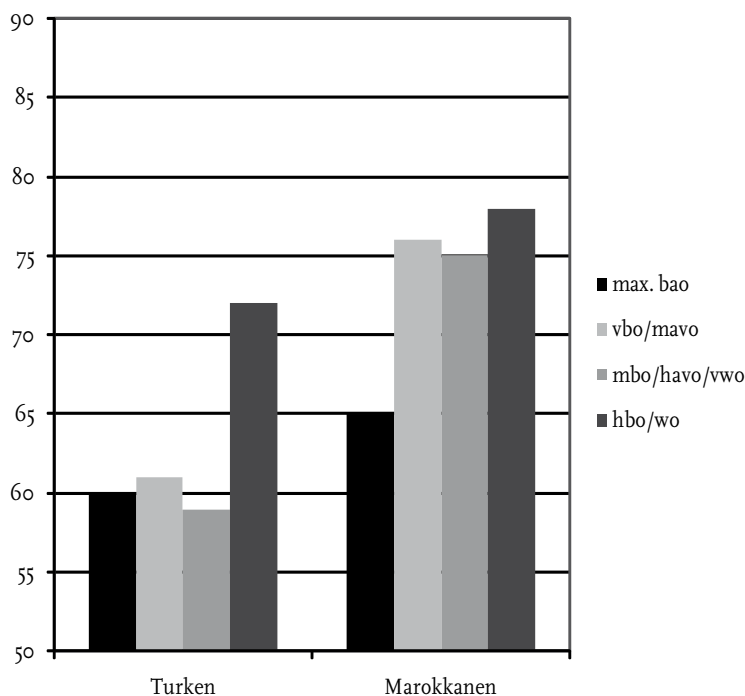

a Deze schaal is gebaseerd op vier items die tezamen een betrouwbare schaal vormen (Cronbachs alfa=0,79). Gepresenteerd worden de gemiddelden per opleidingscategorie binnen de etnische groepen.

Bron: SCP (SIM'06)

Wanneer we specifiek kijken naar de hoger opgeleide moslims onder de Turken en Marokkanen zien we eenzelfde beeld terug (figuur 3). Hoger opgeleide moslims vinden vaker dan lager opgeleide moslims dat men in Nederland veel te negatief is over de islam. Marokkaanse hoogopgeleiden zijn die mening het meest toegedaan: 78 procent van de Marokkaanse en 72 procent van de Turkse hoogst opgeleide moslims vindt dat men in Nederland veel te negatief is over de islam, tegenover 60-65 procent van de laagst opgeleiden. Opvallend is dat het verschil bij Turken vooral ligt tussen de groep met een hbo/wo-diploma en de rest: juist de hoogst opgeleiden onder de Turken zijn het meest negatief. Bij Marokkanen ligt het verschil tussen degenen met maximaal basisonderwijs en de rest. Degenen met meer dan basisonderwijs zijn beduidend negatiever dan de laagst opgeleiden.

Figuur 3 Ervaren acceptatie van de islam onder Turkse en Marokkaanse moslims naar opleidingsniveau, 2006 (in procenten)^a

a De volgende stelling is aan respondenten voorgelegd: 'De mensen in Nederland zijn veel te negatief over de islam.' Deze stelling is alleen voorgelegd aan respondenten die zelf aangaven moslim te zijn. Gepresenteerd wordt het aandeel respondenten dat aangeeft het hier (zeer) mee eens te zijn.

Bron: SCP (SIM'06)

Uit het voorafgaande komt naar voren dat hoger opgeleide allochtonen vinden dat allochtonen minder geaccepteerd worden in Nederland en vaker het gevoel hebben dat allochtonen met discriminatie te maken hebben (m.u.v. Turken). Ook bleek dat hoger opgeleide moslims vaker dan lager opgeleiden van mening zijn dat men in Nederland te negatief is over de islam. We vinden dus – in lijn met eerder onderzoek – ondersteuning voor het optreden van een integratieparadox: juist degenen die het best zijn geïntegreerd (hoger opgeleiden), ervaren het maatschappelijk klimaat ten aanzien van allochtonen het minst positief. Er zijn echter wel duidelijke verschillen tussen de etnische groepen. Vooral Marokkaanse hoger opgeleiden springen eruit. Bij deze groep lijkt het opleidingseffect het sterkst aanwezig (met name bij het ervaren van discriminatie). Dit kan inderdaad een aanwijzing zijn dat het in aanraking komen met het integratiedebat een verklaring biedt, aangezien Marokkanen in het politieke debat veelvuldig negatief naar voren komen.

In de bijlage zijn voor de volledigheid naast de frequentieverdelingen ook nog de gemiddelden op de schalen van de drie afhankelijke variabelen per opleidingscategorie gepresenteerd. Dit leidt tot eenzelfde beeld als uit de staafdiagrammen naar voren komt.

Een nadere analyse

In hoeverre het optreden van deze integratieparadox verklaard kan worden, onderzoeken we in het vervolg van dit artikel. We hebben analyses gedaan voor de perceptie van discriminatie, voor ervaren acceptatie en voor de opinie of mensen te negatief zijn over de islam (dat laatste alleen voor Turkse en Marokkaanse moslims). De volgende onafhankelijke variabelen zijn in de analyses meegenomen. Allereerst worden de vier allochtone groepen apart onderscheiden. In de analyses is de Turkse groep de referentiecategorie. Opleidingsniveau is een ordinale variabele met acht categorieën (uitsluitend voor de beschrijving is opleiding in het voorgaande in vier categorieën gepresenteerd). Voor alle groepen is doorgevraagd waar welke opleidingen zijn genoten. Op basis hiervan is bepaald wat de hoogst genoten opleiding is waarvoor een diploma is behaald. Voor respondenten die nog op school zitten, is het opleidingsniveau gelijkgesteld aan de opleiding die ze op dat moment volgen.⁶

Voorts is een aantal demografische kenmerken in de analyses opgenomen, te weten geslacht, leeftijd, generatie en het al dan niet wonen in een van de vier grootste steden. Ook wordt zo veel mogelijk gecontroleerd voor belangrijke integratiekenmerken. Het gaat om het al dan niet hebben van een betaalde baan (van minimaal twaalf uur in de week), de mate waarin in de vrije tijd contact wordt onderhouden met autochtone Nederlanders en de beheersing van de Nederlandse taal. Zowel contact met autochtonen als

Nederlandse taalbeheersing wordt gemeten op een schaal van 1 tot 3, waarbij 3 staat voor veel contact met autochtonen, respectievelijk een goede taalbeheersing. Contact met autochtonen is gemeten met de vraag of respondenten nooit, soms of vaak in hun vrije tijd omgaan met autochtonen. De schaal voor Nederlandse taalbeheersing is gebaseerd op drie items over de mate (nooit, soms, vaak) waarin respondenten moeite hebben met het voeren van een gesprek in het Nederlands, het begrijpen van Nederlandse kranten, brieven en folders en het schrijven in het Nederlands. Deze items vormen een zeer betrouwbare schaal met een Cronbachs alpha van 0,91.⁷ Het is van belang om voor deze 'integratievariabelen' te controleren, omdat uit veel eerder onderzoek blijkt dat hoger opgeleide allochtonen hierop veel hoger scoren dan de lager opgeleiden. Om een goed beeld te krijgen van het waarom van het optreden van de integratieparadox, moet de mogelijke invloed ervan worden 'uitgeschakeld' zodat we de netto-effecten van mediagebruik en relatieve deprivatie kunnen bepalen (en de mogelijke intermediaire invloed ervan).

Mediagebruik is geoperationaliseerd aan de hand van de vragen hoeveel dagen per week de respondent Nederlandse kranten of tijdschriften leest en hoeveel dagen per week de respondent op televisie naar Nederlandse zenders kijkt, beide op een schaal van 1 tot 6, waarbij 6 staat voor leest/kijkt elke dag. Helaas is het met behulp van de SIM-gegevens niet mogelijk mediagebruik nader te specificeren. Uit ander onderzoek is naar voren gekomen dat het uitmaakt van welke media men gebruikmaakt. Jaspers en Lubbers (2005) lieten bijvoorbeeld zien dat het gebruik van 'serieuze' media tot minder negatieve opinies leidde dan dat van de zogenoemde sensatiemedia. Helaas konden we een dergelijk onderscheid niet maken in onze gegevens. Ook konden we in onze gegevens niet bepalen welk type programma's (bijvoorbeeld nieuws of amusement) worden bekeken of welke krantenartikelen worden gelezen.

Interesse in politiek is gemeten op een schaal van 1 tot 3, waarbij 3 betekent dat de respondent zeer geïnteresseerd is in politiek. Bij gebrek aan een betere meting hanteren wij hier noodgedwongen de assumptie dat een grotere interesse in de politiek betekent dat men meer in aanraking komt met het Nederlandse debat over allochtonen.

Met betrekking tot *relatieve deprivatie* is de werkende respondenten gevraagd of het werk dat zij nu doen past bij hun opleiding.⁸ Vervolgens is voor de analyses een dummy meegenomen, waarbij de respondenten met het antwoord 'nee, te hoogopgeleid voor mijn werk' 1 en de rest 0 heeft. Het is voor discussie vatbaar of deze vraag wel daadwerkelijk relatieve deprivatie meet en niet eerder statusincongruentie. Relatieve deprivatie veronderstelt een vergelijking met anderen. Omdat aangenomen mag worden dat mensen bij het beantwoorden van de vraag altijd zullen bedenken wat mensen met een vergelijkbaar opleidingsniveau voor werk doen (en in zoverre een vergelijking behelst met degenen met een vergelijkbaar opleidingsniveau) spreken wij in het vervolg over relatieve deprivatie.

In de bijlage zijn de gemiddelden en standaarddeviaties van alle in het artikel gebruikte schalen weergegeven.

Om onze verwachtingen te toetsen, is gebruikgemaakt van hiërarchische modellen in OLS-regressieanalyses. In een eerste model worden de etniciteits- en opleidingseffecten opgenomen. Ook worden interactietermen opgenomen tussen etniciteit en opleiding om te kunnen bepalen in hoeverre de opleidingseffecten variëren tussen de verschillende allochtone groepen. Vervolgens worden in een tweede model alle demografische en integratiekenmerken opgenomen om te bepalen of opleidingsverschillen blijven bestaan. In een derde model worden de kenmerken van mediagebruik en politieke interesse opgenomen om te bezien of deze een rol spelen in de verklaring van de negatievere attitudes van hoger opgeleide allochtonen. Indien dit het geval is, zouden de effecten van opleidingsniveau in dit model moeten afnemen. Voor werkende allochtonen zijn deze analyses nog eens gedaan, zodat in een vierde model kan worden gekeken of het optreden van relatieve deprivatie nog een aanvullende rol speelt in het 'wegverklaren' van opleidingseffecten.

In alle tabellen vermelden we het percentage verklaarde variantie. Voor alle afhankelijke variabelen geldt dat de verklaarde variantie relatief klein is. Dat geeft aan dat de effecten die we vinden bescheiden zijn. Overigens is dit een vrij algemene bevinding in onderzoek naar beeldvorming (zie bijv. ook Gijsberts en Dagevos 2005). Desalniettemin laat de toetsing van het verschil in het percentage verklaarde variantie tussen de verschillende modellen zien dat de opname van de betreffende variabelen steeds leidt tot een significante toename in de verklaarde variantie. Dit betekent dat de toegevoegde kenmerken een rol spelen in de verklaring van attitudes van allochtonen.

Een laatste opmerking die hier gemaakt dient te worden, heeft betrekking op het vraagstuk van de causaliteit van de veronderstelde relaties. De door ons veronderstelde relaties kunnen in sommige gevallen ook omgekeerd spelen. Ervaren discriminatie kan bijvoorbeeld ook heel goed leiden tot het minder gaan gebruiken van Nederlandse media, net zoals de omgekeerde situatie eveneens plausibel is (meer mediagebruik leidt tot hogere ervaren discriminatie). Aangezien dit – en het meeste andere – onderzoek gebaseerd is op gegevens die op één moment zijn verzameld, kan niet nader worden vastgesteld hoe het met de causaliteit van de veronderstelde relaties is gesteld.

De rol van mediagebruik en politieke interesse

Tabel 1 laat allereerst zien dat hoger opgeleide allochtonen inderdaad significant vaker van mening zijn dat discriminatie van allochtonen in Nederland plaatsvindt. Een positief effect in deze tabel betekent dat meer discriminatie wordt ervaren. De effecten van opleiding zijn aanzienlijk. Tussen het laagste en het hoogste opleidingsniveau (opleiding is op een achtpuntsschaal geme-

ten) gaat het over alle etnische groepen heen om een derde punt verschil op een vijfpuntsschaal (van de afhankelijke variabele). De interactie-effecten (tussen opleiding en etnische groep in model 1) laten echter zien dat dit opleidingseffect voor sommige etnische groepen nog beduidend hoger is. De effecten zijn het sterkst voor Marokkaanse hoger opgeleiden (bijna een punt op een vijfpuntsschaal).

Tabel 1 Regressieanalyse van gepercipieerde discriminatie onder allochtonen; ongestandaardiseerde coëfficiënten^a

	<i>Model 1</i>	<i>Model 2</i>	<i>Model 3</i>
Constante	2,89	3,06	3,11
Opleidingsniveau	0,04 ***	0,04 ***	0,03 ***
Turken (=ref.groep)			
Marokkanen	0,02	0,02	0,02
Surinamers	-0,36 ***	-0,34 ***	-0,32 ***
Antillianen	0,08 ~	0,08 ~	0,11 *
Opleiding*Marokkanen	0,07 **	0,07 **	0,06 **
Opleiding*Surinamers	0,05 *	0,05 *	0,05
Opleiding*Antillianen	-0,01	0,00	-0,01
Vrouw (=ref.groep)			
Man		-0,04	-0,05
15-24 jaar (=ref.groep)			
25-44 jaar		-0,08 ~	-0,10 *
45+		-0,11 ~	-0,13 *
Eerste generatie (=ref.groep)			
Tweede generatie		-0,04	-0,04
Woonachtig in G4		-0,05	-0,06 ~
Werkend		0,09 *	0,09 *
Vrijtijdsontacten met autochtonen		-0,06 **	-0,07 **
Nederlandse taalbeheersing		0,01	0,02
Kijken naar Nederlandse tv			-0,03 *
Lezen van Nederlandse krant			0,00
Politieke interesse			0,08 **
% verklaarde variantie	3,36	3,80 ^b	4,17 ^b

a Op een schaal van 1-5 (5=hoge mate van gepercipieerde discriminatie), N=3.816.

~ p<0,10; * p<0,05; ** p<0,01; ***p<0,001.

b Significante toename van het percentage verklaarde variantie ten opzichte van het vorige model, p<0,01.

Bron: SCP (SIM'06)

In model 2 wordt gecorrigeerd voor een aantal demografische kenmerken (geslacht, leeftijd, generatie en al dan niet woonachtig in de G4). Deze kenmerken spelen geen verdere rol in de verklaring van verschillen. Ook wordt een aantal integratiekenmerken opgenomen (het al dan niet werkend zijn, contact met autochtonen en Nederlandse taalbeheersing). Duidelijk wordt dat werkenden meer discriminatie van allochtonen in Nederland ervaren dan niet-werkenden, maar dat veel vrijetijdscontacten met autochtonen tot minder negatieve gevoelens leiden. Dat laatste komt overigens ook in eerder onderzoek naar voren (bijv. Gijsberts en Dagevos 2004; McLaren 2003). Toch leiden deze verschillen niet tot een verdere verklaring van verschillen in percepties tussen hoger en lager opgeleide allochtonen.

Vervolgens wordt in model 3 het in contact komen met Nederlandse media en politiek meegenomen. Het lezen van een Nederlandse krant en kijken naar Nederlandse televisie zorgt niet voor meer negatieve gevoelens met betrekking tot het bestaan van discriminatie. Dit zou overigens kunnen komen doordat in het onderzoek niet nader gespecificeerd kon worden welke kranten men leest en naar welke programma's men kijkt.⁹ Wel wordt duidelijk dat interesse in de politiek tot negatievere percepties leidt. Dit geeft op zijn minst een indicatie dat het politieke debat rondom allochtonen een rol zou kunnen spelen. Ook neemt het opleidingseffect wat af. Dit geldt voor zowel Marokkaanse als Surinaamse hoger opgeleiden (te zien aan de afnemende interactie-effecten tussen opleiding en etnische groep). De interpretatie hiervan is dat hoger opgeleide allochtonen vaker de Nederlandse politiek volgen en daardoor negatiever oordelen dan lager opgeleiden.

Tabel 2 laat zien dat ook wat betreft ervaren acceptatie hoger opgeleiden negatiever oordelen dan lager opgeleiden. In deze tabel betekent een negatief effect dat de ervaren acceptatie lager is. Hoger opgeleiden ervaren minder acceptatie in Nederland dan lager opgeleide allochtonen. Marokkanen, Surinamers en Antillianen ervaren over het algemeen meer acceptatie dan Turken, maar het negatieve effect van opleidingsniveau is sterker voor Marokkanen, Surinamers en Antillianen in vergelijking met Turken (model 1). Controle voor demografische kenmerken (model 2) laat vervolgens zien dat mannen vinden dat allochtonen meer geaccepteerd worden in Nederland dan vrouwen en dat allochtonen woonachtig in de G4 een hogere mate van acceptatie ervaren dan allochtonen die elders woonachtig zijn. Van de meegenomen integratiekenmerken blijken contacten met autochtonen en Nederlandse taalbeheersing bij te dragen aan de ervaren acceptatie van allochtonen. Het negatieve opleidingseffect neemt hierdoor echter niet af, maar lijkt zelfs wat toe te nemen. Dit is niet vreemd, aangezien uit eerder onderzoek naar voren komt dat juist hoger opgeleiden meer omgaan met autochtonen en over een betere Nederlandse taalbeheersing beschikken.¹⁰ Tot slot worden in model 3 het media-gebruik en de interesse in politiek opgenomen. Het lezen van een Neder-

landse krant en het kijken naar Nederlandse televisie zorgt opnieuw niet voor meer negatieve gevoelens. Het kijken naar Nederlandse televisie blijkt zelfs samen te hangen met een hogere mate van ervaren acceptatie. Wel wordt opnieuw gevonden dat interesse in politiek zorgt voor negatievere percepties. Bovendien lijkt door toevoeging van deze kenmerken het opleidingseffect wat af te nemen (in ieder geval voor Antillianen en Surinamers). Het negatieve opleidingseffect blijft echter wederom significant. Dus hoewel het negatieve opleidingseffect deels lijkt samen te hangen met een grotere interesse van hoger opgeleide allochtonen in politiek, is het negatieve opleidingseffect niet volledig weg te verklaren door de meegenomen factoren.

Tabel 2 Regressieanalyse van ervaren acceptatie onder allochtonen; ongestandaardiseerde coëfficiënten^a

	<i>Model 1</i>	<i>Model 2</i>	<i>Model 3</i>
Constante	3,37	2,98	2,89
Opleidingsniveau	-0,04 ***	-0,06 ***	-0,05 ***
Turken (=ref.groep)			
Marokkanen	0,10 **	0,06	0,05
Surinamers	0,34 ***	0,24 ***	0,22 ***
Antillianen	0,13 **	0,05	0,03
Opleiding*Marokkanen	-0,05 *	-0,04 *	-0,04 *
Opleiding*Surinamers	-0,08 ***	-0,07 **	-0,06 **
Opleiding*Antillianen	-0,08 ***	-0,06 **	-0,05 **
Vrouw (=ref.groep)			
Man		0,07 *	0,08 **
15-24 jaar (=ref.groep)			
25-44 jaar		0,01	0,02
45+		0,04	0,06
Eerste generatie (=ref.groep)			
Tweede generatie		0,00	0,01
Woonachtig in G4		0,07 **	0,09 **
Werkend		-0,03	-0,03
Vrijtijdscontacten met autochtonen		0,09 ***	0,09 ***
Nederlandse taalbeheersing		0,09 **	0,07 *
Kijken naar Nederlandse tv			0,04 ***
Lezen van Nederlandse krant			0,00
Politieke interesse			-0,06 **
% verklaarde variantie	3,05	4,23 ^b	4,74 ^b

a Op een schaal van 1-5 (5=hoge mate van ervaren acceptatie), N=3.927.~ p<0,10; * p<0,05; ** p<0,01; ***p<0,001.

b Significante toename van het percentage verklaarde variantie ten opzichte van het vorige model, p<0,001.

Bron: SCP (SIM'06)

De resultaten van de analyse met betrekking tot de perceptie van Turkse en Marokkaanse moslims dat Nederlanders veel te negatief zijn over de islam, zijn weergegeven in tabel 3. In deze tabel betekent een positief effect dat men van mening is dat de islam minder geaccepteerd wordt door Nederlanders. Hoger opgeleiden en Marokkanen zijn vaker van mening dat Nederlanders veel te negatief zijn over de islam dan lager opgeleiden en Turken (model 1). Model 2 laat vervolgens zien dat de meegenomen demografische en integratiekenmerken nauwelijks een rol spelen. Alleen ouderen vinden, vaker dan jongeren, dat Nederlanders veel te negatief zijn over de islam. Uit model 3 komt naar voren dat het kijken naar de Nederlandse televisie een verzachtend effect heeft. Moslims die meer naar de Nederlandse televisie kijken, vinden minder vaak dat Nederlanders veel te negatief zijn over de islam. Daarentegen blijkt politieke interesse samen te hangen met negatievere percepties. Toevoeging van deze factoren verklaart het significante effect van opleidingsniveau in dit geval volledig weg (voor zowel Turken als Marokkanen). Het lijkt er dus op dat hoger opgeleide Turkse en Marokkaanse moslims vaker van mening zijn dat Nederlanders veel te negatief zijn over de islam door hun grotere interesse in de politiek – en dus door het meer in aanraking komen met het integratiedebat – dan lager opgeleiden.

In het voorgaande hanteerden we noodgedwongen de assumptie dat een grotere interesse in de politiek betekent dat men meer in aanraking komt met het Nederlandse debat over allochtonen. Het politieke debat bleek van invloed te zijn: hoe meer respondenten geïnteresseerd zijn in de politiek, hoe negatiever zij oordelen over discriminatie en acceptatie. Een laatste kwestie die hier besproken dient te worden, is hoe zij zich op de hoogte stellen van dit debat – dat zou naar verwachting toch vooral via de media moeten zijn. Om dit te kunnen toetsen, hebben we aanvullende analyses gedaan waarin we voor elke afhankelijke variabele steeds eerst politieke interesse in de modellen opnamen en dan het mediagebruik (televisie en krant). Als het effect via media zou lopen, zou het effect van politieke interesse af moeten nemen als mediagebruik wordt opgenomen (deze analyse is opvraagbaar bij de auteurs). Dit blijkt echter niet het geval en heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat we met de voorhanden zijnde gegevens te weinig kunnen specificeren welke zenders/krant men bekijkt/leest en welk type programma's (amusement/nieuws) men bekijkt. Een andere reden zou kunnen zijn dat het kennisnemen van het debat tevens via andere kanalen verloopt. Te denken valt bijvoorbeeld aan gesprekken met collega's of anderen of het bezoeken van bijeenkomsten over integratiekwesties.

Tabel 3 Regressieanalyse van perceptie dat Nederlanders negatief over de islam zijn volgens Turkse en Marokkaanse moslims; ongestandaardiseerde coëfficiënten^a

	<i>Model 1</i>	<i>Model 2</i>	<i>Model 3</i>
Constante	3,51	3,22	3,24
Opleidingsniveau	0,04*	0,03*	0,02
Turken (=ref.groep)			
Marokkanen	0,32***	0,32***	0,31***
Opleiding*Marokkanen	0,00	0,01	0,00
Vrouw (=ref.groep)			
Man		-0,01	-0,03
15-24 jaar (=ref.groep)			
25-44 jaar		0,20*	0,18*
45+		0,22*	0,18~
Eerste generatie (=ref.groep)			
Tweede generatie		0,14~	0,15~
Woonachtig in G4		0,08~	0,06
Werkend		0,10~	0,10~
Vrijetijdscontacten met autochtonen		0,00	-0,00
Nederlandse taalbeheersing		0,01	0,01
Kijken naar Nederlandse tv			-0,03*
Lezen van Nederlandse krant			0,01
Politieke interesse			0,13***
% verklaarde variantie	2,65	3,48 ^b	4,31 ^c

a Op een schaal van 1-5 (5=zeer mee eens), N=1.808. ~ p<0,10; * p<0,05; ** p<0,01; ***p<0,001.

b Significante toename van het percentage verklaarde variantie ten opzichte van het vorige model, p<0,05.

c Significante toename van het percentage verklaarde variantie ten opzichte van het vorige model, p<0,01.

Bron: SCP (SIM'06)

Relatieve deprivatie

Om ten slotte te kunnen bepalen in hoeverre het ervaren van relatieve deprivatie een rol speelt, zijn in tabel 4 t/m 6 analyses gepresenteerd voor uitsluitend werkende allochtonen. We toetsen onze beide verklaringen in twee aparte modellen: in model 3a nemen we mediagebruik en politieke interesse op; in model 3b relatieve deprivatie. We doen dit omdat we beide verklaringen apart willen toetsen en we geen argumenten hebben om een volgorde in de opname van deze variabelen aan te brengen. Voor de volledigheid laten we ook het model met alle effecten tegelijk zien (model 4).

Tabel 4 Regressieanalyse van gepercipieerde discriminatie onder werkende allochtonen (15-65 jaar); ongestandaardiseerde coëfficiënten^a

	Model 1	Model 2	Model 3a	Model 3b	Model 4
Constante	2,93	3,09	3,25	3,04	3,20
Opleidingsniveau	0,03**	0,03*	0,02	0,02	0,02
Turken (=ref.groep)					
Marokkanen	0,04	0,04	0,04	0,03	0,03
Surinamers	-0,34***	-0,33***	-0,32***	-0,33***	-0,32***
Antillianen	0,10	0,11	0,13~	0,11	0,13~
Opleiding*Marokkanen	0,07*	0,07*	0,06~	0,07*	0,06~
Opleiding*Surinamers	0,09*	0,09*	0,08*	0,09*	0,08*
Opleiding*Antillianen	0,02	0,02	0,01	0,02	0,01
Vrouw (=ref.groep)					
Man		-0,01	-0,04	-0,01	-0,04
15-24 jaar (=ref.groep)				-0,10	
25-44 jaar		-0,11	-0,12	-0,07	-0,11
45+		-0,09	-0,11		-0,10
Eerste generatie (=ref.groep)					
Tweede generatie		-0,03	-0,02	-0,02	-0,02
Woonachtig in G4		0,00	-0,02	0,00	-0,02
Functieniveau		0,02	0,02	0,04	0,03
Vrijtijdscontacten met autochtonen		-0,05	-0,06	-0,05	-0,06
Nederlandse taalbeheersing		0,00	0,00	0,00	0,00
Kijken naar Nederlandse tv			-0,05*		-0,05*
Lezen van Nederlandse krant			0,02		0,02
Politieke interesse			0,07~		0,07~
Ervaren relatieve deprivatie				0,19**	0,19**
% verklaarde variantie	3,37	3,59	4,20 ^b	4,00 ^c	4,59 ^d

a Op een schaal van 1-5 (5=hoge mate van gepercipieerde discriminatie), N=1.773.

p<0,10; * p<0,05; ** p<0,01; ***p<0,001.

b Significante toename van het percentage verklaarde variantie ten opzichte van het vorige model, p<0,05.

c Significante toename van het percentage verklaarde variantie ten opzichte van model 2, p<0,01.

d Significante toename van het percentage verklaarde variantie ten opzichte van model 3a, p<0,01.

Bron: SCP (SIM'06)

In model 1 t/m 3a van tabel 4 is te zien dat voor gepercipieerde discriminatie dezelfde mechanismen een rol spelen bij werkende allochtonen als bij de totale groep. Model 3b neemt een indicatie op van het ervaren van relatieve deprivatie. Dit is geoperationaliseerd met de aan alle respondenten gestelde vraag of het werk dat zij nu doen bij hun opleiding past. Relatieve deprivatie treedt in deze redenering op als men vindt dat men te hoog is opgeleid voor

zijn werk. Model 3b laat zien dat dit inderdaad een negatief effect heeft op het ervaren van discriminatie in Nederland. Allochtonen die het gevoel hebben overgekwalificeerd te zijn voor hun werk, zijn beduidend negatiever over het voorkomen van discriminatie. Bovendien is aan het afnemende effect van opleidingsniveau (het effect is niet meer significant) te zien dat deze zogenoemde relatieve deprivatie inderdaad meer speelt voor hoger opgeleide allochtonen dan voor lager opgeleide.

Tabel 5 geeft de resultaten weer van de analyse van ervaren acceptatie onder werkende allochtonen. Ook hier zien we dat de eerste twee modellen over het algemeen overeenkomen met de resultaten voor de totale groep allochtonen (tabel 2). Naast opleidingsniveau hangt voor werkende allochtonen bovendien een hoger functieniveau samen met een lagere mate van ervaren acceptatie (model 2). Model 3a laat zien dat hoewel voor de totale groep politieke interesse samenhang met minder ervaren acceptatie, deze relatie afwezig is voor werkenden. Wel blijkt uit model 3b, waarin de ervaren relatieve deprivatie is opgenomen, dat onder allochtonen die relatieve deprivatie ervaren de mate van ervaren acceptatie lager is. Bovendien is door het opnemen van relatieve deprivatie het negatieve opleidingseffect afgenomen. De ervaren relatieve deprivatie lijkt dus inderdaad bij te dragen aan een verklaring voor de bevinding dat hoger opgeleide allochtonen minder acceptatie ervaren dan lager opgeleiden.

Tot slot is in tabel 6 te zien dat ook voor de werkende Turkse en Marokkaanse moslims geldt dat hoger opgeleiden vaker dan lager opgeleiden van mening zijn dat Nederlanders veel te negatief zijn over de islam. Dit negatieve opleidingseffect verdwijnt echter na toevoeging van de demografische en integratiekenmerken in model 2, wat lijkt te kunnen worden toegeschreven aan het functieniveau. In dezelfde lijn als opleidingsniveau hangt een hoger functieniveau samen met een negatievere perceptie. Model 3a t/m 4 laten vervolgens opnieuw zien dat moslims met een grotere interesse in politiek vaker van mening zijn dat Nederlanders te negatief zijn over de islam. Een effect van ervaren relatieve deprivatie ontbreekt echter. Het negatieve opleidingseffect met betrekking tot de perceptie dat Nederlanders te negatief zijn over de islam lijkt voor werkende moslims vooral te kunnen worden toegeschreven aan hun functieniveau. Het lijkt erop dat degenen met een hoog functieniveau meer in aanraking komen met negatieve beeldvorming over de islam (het effect van functieniveau neemt af na opname van politieke interesse in het model).

Tabel 5 Regressieanalyse van ervaren acceptatie onder werkende allochtonen (15-65 jaar); ongestandaardiseerde coëfficiënten^a

	Model 1	Model 2	Model 3 ^a	Model 3 ^b	Model 4
Constante	3,36	2,73	2,56	2,77	2,60
Opleidingsniveau	-0,05 ***	-0,05 ***	-0,05 ***	-0,04 ***	-0,04 **
Turken (=ref.groep)					
Marokkanen	0,09	0,03	0,02	0,03	0,02
Surinamers	0,36 ***	0,25 ***	0,23 ***	0,25 ***	0,23 ***
Antillianen	0,20 ***	0,11 ~	0,09	0,11 ~	0,09
Opleiding*Marokkanen	-0,07 *	-0,05 ~	-0,05	-0,05 ~	-0,05
Opleiding*Surinamers	-0,08 **	-0,05	-0,04	-0,05	-0,04
Opleiding*Antillianen	-0,11 ***	-0,09 **	-0,09 **	-0,09 **	-0,09 **
Vrouw (=ref.groep)					
Man		0,10 *	0,11 **	0,10 *	0,12 **
15-24 jaar (=ref.groep)					
25-44 jaar		0,03	0,03	0,02	0,03
45+		0,02	0,02	0,00	0,01
Eerste generatie (=ref.groep)					
Tweede generatie		-0,01	-0,01	-0,02	-0,02
Woonachtig in G4		0,09 *	0,10 *	0,09 *	0,10 *
Functieniveau		-0,09 ***	-0,08 ***	-0,10 ***	-0,09 ***
Vrijtijdscontacten met autochtonen		0,12 ***	0,12 ***	0,12 ***	0,12 ***
Nederlandse taalbeheersing		0,20 ***	0,19 **	0,20 ***	0,19 ***
Kijken naar Nederlandse tv			0,05 **		0,05 **
Lezen van Nederlandse krant			-0,01		-0,01
Politieke interesse			-0,02		-0,02
Ervaren relatieve deprivatie				-0,16 ***	-0,16 **
% verklaarde variantie	4,02	6,83 ^b	7,27 ^c	7,20 ^d	7,63 ^e

a Op een schaal van 1-5 (5=hoge mate van ervaren acceptatie), N=1.833.

~ p<0,10; * p<0,05; ** p<0,01; ***p<0,001.

b Significante toename van het percentage verklaarde variantie ten opzichte van het vorige model, p<0,01.

c Significante toename van het percentage verklaarde variantie ten opzichte van het vorige model, p<0,05.

d Significante toename van het percentage verklaarde variantie ten opzichte model 2, p<0,01.

e Significante toename van het percentage verklaarde variantie ten opzichte van model 3a, p<0,01.

Bron: SCP (SIM'06)

Tabel 6 Regressieanalyse van perceptie dat Nederlanders negatief over de islam zijn volgens werkende Turkse en Marokkaanse moslims; ongestandaardiseerde coëfficiënten (N=720)^a

	<i>Model 1</i>	<i>Model 2</i>	<i>Model 3a</i>	<i>Model 3b</i>	<i>Model 4</i>
Constante	3,53	3,21	3,32	3,18	3,28
Opleidingsniveau	0,05*	0,01	0,00	0,01	0,00
Turken (=ref.groep)					
Marokkanen	0,29***	0,27***	0,24**	0,27***	0,23**
Opleiding*Marokkanen	-0,02	0,00	-0,01	0,00	-0,01
Vrouw (=ref.groep)					
Man		-0,09	-0,13~	-0,09	-0,13~
15-24 jaar (=ref.groep)					
25-44 jaar		0,15	0,11	0,16	0,12
45+		0,10	0,02	0,12	0,04
eerste generatie (=ref.groep)					
tweede generatie		0,02	0,02	0,02	0,03
Woonachtig in G4		0,11	0,09	0,12	0,09
Functieniveau		0,14**	0,13**	0,15***	0,14**
Vrijetijdscontacten met autochtonen		-0,01	-0,02	-0,01	-0,02
Nederlandse taalbeheersing		0,02	0,04	0,02	0,04
Kijken naar Nederlandse tv			-0,05~		-0,05~
Lezen van Nederlandse krant			-0,01		-0,01
Politieke interesse			0,19***		0,19***
Ervaren relatieve deprivatie				0,12	0,12
Verklaarde variantie (%)	3,01	5,41 ^b	7,40 ^c	5,60	7,55

a Op een schaal van 1-5 (5=zeer mee eens), N=720.

~ p<0,10; * p<0,05; ** p<0,01; ***p<0,001.

b Significante toename van het percentage verklaarde variantie ten opzichte van het vorige model, p<.05.

c Significante toename van het percentage verklaarde variantie ten opzichte van het vorige model, p<.01.

Bron: SCP (SIM'06)

Conclusies

De opinies van hoger opgeleide allochtonen laten een dubbel beeld zien. Enerzijds zien zij – zo blijkt uit eerder onderzoek – zichzelf als goed geïntegreerd, voelen zij zich vaker dan laag opgeleide allochtonen thuis in Nederland en zijn zij bijvoorbeeld positiever over vrouwenemancipatie. Wanneer het echter gaat over acceptatie en respect draait het beeld. Het zijn dan juist de hoger opgeleide allochtonen die zich minder geaccepteerd voelen in Nederland. Ook geven zij vaker aan dat discriminatie hier voorkomt. Bovendien vinden hoger opgeleide moslims dat het respect voor de islamitische cultuur vaak ver te zoeken is. Dit is eerder omschreven als de ‘integratieparadox’ (Buijs et

al. 2006). Ook onze bevindingen bevestigen de werking van deze paradox. Juist degenen die het best zijn geïntegreerd (hoger opgeleiden), ervaren het maatschappelijk klimaat ten aanzien van allochtonen het minst positief. Deze bevinding is vrij robuust, want geldt immers zowel voor ervaren discriminatie als voor ervaren acceptatie in het algemeen en voor de ervaren acceptatie van de islam. Er zijn echter wel duidelijke verschillen tussen de etnische groepen te onderkennen. Vooral Marokkaanse hoger opgeleiden springen eruit. Bij deze groep lijkt het opleidingseffect het sterkst aanwezig.

Waarom treedt deze integratieparadox op? Relatieve deprivatie blijkt hierin een rol van betekenis te spelen. Hoger opgeleide allochtonen lijken in hun eigen werkzame leven meer weerstanden te ondervinden of in ieder geval te ervaren. Het gevolg daarvan is dat hoger opgeleide allochtonen vaker het gevoel hebben onder hun niveau te werken. De omstandigheid dat het voltooiën van een goede opleiding voor hoger opgeleide allochtonen minder automatisch tot maatschappelijk succes leidt dan voor hoger opgeleide autochtonen, lijkt een belangrijke bron van frustratie en een verklaring voor het feit dat juist de hoger opgeleide allochtonen teleurgesteld zijn over de kansen van allochtonen in Nederland (zie ook Fleischmann en Dronkers 2008).

Daarnaast duiden de bevindingen erop dat de integratieparadox juist bij hoger opgeleide allochtonen optreedt omdat zij meer in aanraking komen met het politieke debat over de allochtonenproblematiek. We zijn er hierbij van uitgegaan dat het in hogere mate in politiek geïnteresseerd zijn bijna automatisch leidt tot het meer geconfronteerd worden met het politieke debat over integratie. Gezien de huidige politieke discussie over dit thema lijkt dat een vrij reële veronderstelling.

Onze veronderstelling dat het volgen van de Nederlandse media (zowel krant als televisie) tot negatievere percepties zou leiden, wordt echter niet gestaafd door de empirie. De effecten van mediagebruik waren of in de omgekeerde richting (dus werkten eerder verzachtend) of helemaal afwezig. Wellicht heeft dit te maken met het feit dat we met onze gegevens mediagebruik niet nader konden specificeren. We weten dus niet of mensen bijvoorbeeld vooral amusementsprogramma's bekijken of juist nieuws en actualiteitenrubrieken. Op de vraag of meer mediagebruik inderdaad betekent dat men meer in aanraking komt met berichtgeving over allochtonen en of dit vervolgens een verklaring voor de integratieparadox kan opleveren, zal toekomstig onderzoek uitsluitsel moeten geven.

Al met al stemmen de uitkomsten van onze analyses tot enige somberheid. Hoger opgeleide allochtonen, die in veel opzichten vooroplopen bij de integratie, ervaren het maatschappelijk klimaat ten aanzien van allochtonen als het meest ongunstig. Bij de veelgehoorde redenering dat het automatisch wel goed komt met de integratie als het opleidingsniveau onder allochtonen maar toeneemt, past dus een belangrijke kanttekening. Hoewel hun positie

objectief gezien misschien wel beter is, voelen hoger opgeleide allochtonen zich minder geaccepteerd in Nederland.

Noten

1 Beide auteurs zijn verbonden aan het Sociaal en Cultureel Planbureau. Contact: Postbus 16164, 2500 BD Den Haag, e-mail: m.gijsberts@scp.nl. Wij bedanken Marcel Lubbers, Mieke Maliepaard en de redactie van *Sociologie* voor commentaar op een eerdere versie.

2 De correlatie tussen beide is bijvoorbeeld relatief laag (0,50 voor alle groepen samengenomen in het SIM-onderzoek waarop dit artikel zich richt).

3 Deze laatste redenering vormt meteen ook een verklaring voor de bevinding in de literatuur met betrekking tot de zogenoemde contacthypothese dat contact niet altijd gunstig uitwerkt voor de opvattingen van zwarten over blanken. Als minderheidsgroep zijn zwarte Amerikanen wel gedwongen frequent met de blanke bevolking om te gaan (vanwege de demografische onbalans tussen zwart en blank). Deze contacten zullen vaak onder competitieve of zelfs vijandige omstandigheden tot stand komen en daarom eerder leiden tot negatievere opvattingen over de andere groep (Powers en Ellisson 1995).

4 Boomgaarden (2007) toont daarbij nog aan dat vooral in tijden met hoge aantallen immigranten, negatief nieuws over immigranten de vijandigheid tegenover deze groepen vergroot.

5 De onderliggende dimensie heeft een eigenvalue van 2,51 en verklaart 62,8 procent van de totale variantie. De factorladingen variëren van 0,68 tot 0,76.

6 Dit leidt tot een mogelijke overschatting van hun opleidingsniveau, omdat geen rekening kan worden gehouden met mogelijke drop-out. Het alternatief is echter minder aantrekkelijk. Als we het al voltooid opleidingsniveau nemen, onderschatten we het uiteindelijke opleidingsniveau van deze respondenten. Jongeren die bijvoorbeeld vwo volgen, worden dan ingedeeld als 'basisonderwijs voltooid'.

7 De onderliggende dimensie heeft een eigen value 2,54 van en verklaart 84,8 procent van de totale variantie. De factorladingen variëren van 0,83 tot 0,91.

8 Deze vraag is alleen gesteld aan mensen in loondienst.

9 Jaspers en Lubbers (2005) laten bijvoorbeeld zien dat Marokkanen die gebruiken van serieuze media beduidend minder negatief zijn dan kijkers van enkel sensatiemedia en tevens dan degenen die geen Nederlandse media gebruiken.

10 Hier is sprake van een suppressor-effect. Het effect van opleiding werd in eerste instantie onderdrukt doordat geen rekening werd gehouden met de sociale contacten die hoger opgeleide allochtonen in hogere mate hebben met autochtonen dan lager opgeleide allochtonen (en de correlatie tussen opleiding en sociaal contact is voor allochtonen vrij hoog). Zie Gijsberts en Dagevos (2004) voor vergelijkbare bevindingen.

Literatuur

- Alba, R., R. G. Nee en K. Nee (2005) A Distorted Nation: Perceptions of Racial/Ethnic Group Sizes and Attitudes towards Immigrants and Other Minorities. *Social Forces* 84, 901-919.
- Altintas, N., W. Maniram en J. Veenman (2009) Discriminatie bij sollicitaties van hoger opgeleide allochtonen? *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken* 25 (1) 83-96.

- Boomgaarden, H.G. (2007) *Framing the Others. News and Ethnic Prejudice*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Bovenkerk, F., M.J.I. Gras en D. Ramsøedh (1995) *Discrimination against migrant workers and ethnic minorities in access to employment in the Netherlands*. Genève: International Labour Organization (ILO).
- Buijs, F.J., F. Demant en A. Hamdy (2006) *Strijders van eigen bodem. Radicale en democratische moslims in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Cose, E. (1993) *The Rage of a Privileged Class*. New York: Harper & Row.
- Coenders, M., M. Lubbers en P. Scheepers (2004) Weerstand tegen scholen met allochtone kinderen. De etnische tolerantie van hoger opgeleiden op de proef gesteld. *Mens en Maatschappij* 79, 124-147.
- Dagevos, J. en H. Bierings (2005) Arbeid en Inkomen. In: SCP/WODC/CBS (red.), *Jaarrapport Integratie 2005* (pp. 81-106). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/WODC/Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Dagevos, J., M. Gijsberts, J. Kappelhof en M. Vervoort (2006) *Survey Integratie Minderheden 2006. Verantwoording van de opzet en de uitvoering van een survey onder Turken, Marokkanen, Surinamers, Antillianen en een autochtone vergelijkingsgroep*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dustman, C. en I. Preston (2001) Attitudes to Ethnic Minorities, Ethnic Context and Location Decisions. *The Economic Journal* 111, 353-373.
- Finch, B.K., B. Kolody en W.A. Vega (2000) Perceived Discrimination and Depression among Mexican-origin Adults in California. *Journal of Health and Social Behavior* 41, 295-313.
- Fleischmann, F. en J. Dronkers (2008) De sociaaleconomische integratie van immigranten in de EU. Een analyse van de effecten van bestemmings- en herkomstlanden op de eerste en tweede generatie. *Sociologie* 4 (1) 2-37.
- Gay, C. (2004) Putting Race in Context: Identifying the Environmental Determinants of Black Racial Attitudes. *American Political Science Review* 98, 547-562.
- Gay, C. (2006) Seeing Difference: the Effect of Economic Disparity on Black Attitudes toward Latinos. *American Journal of Political Science* 50, 982-997.
- Glaser, J.M. (2001) The Preference Puzzle: Educational Differences in Racial-Political Attitudes. *Political Behavior* 23, 313-334.
- Gijsberts, M. en J. Dagevos (2004) Concentratie en wederzijdse beeldvorming tussen autochtonen en allochtonen. *Migrantenstudies* 20 (3) 145-168.
- Gijsberts, M. en J. Dagevos (2005) *Uit elkaars buurt. De invloed van etnische concentratie op integratie en beeldvorming*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gijsberts, M., L. Hagendoorn en P. Scheepers (red.) (2004) *Nationalism and Exclusion of Migrants. Cross-National Comparisons*. Aldershot: Ashgate.
- Hochschild, J. (1995) *Facing up the American Dream*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hwang, S., K.M. Fitzpatrick en D. Helms (1998) Class differences in racial attitudes: a divided black America? *Sociological Perspectives* 41, 367-374.
- Jaspers, E. en M. Lubbers (2005) In spiegelbeeld. autochtone houdingen in allochtone perceptie en AEL-stemintentie. *Mens en Maatschappij* 80 (1) 4-24.
- Kessler, R.C., K.D. Mickelson en D.R. Williams (1999) The Prevalence, Distribution, and Mental Health Correlates of Perceived Discrimination in the United States. *Journal of Health and Social Behavior* 40, 208-230.
- Lacy, K.R. (2004) Black spaces, black places: strategic assimilation and identity construction in middle-class suburbia. *Ethnic and Racial Studies* 27 (6) 908-930.

- Landry, M. (1987) *The New Black Middle Class*. Berkeley/Los Angeles: University of California Press.
- McLaren (2003) Anti-immigrant prejudice in Europe: contact, threat perception, and preferences for the exclusion of migrants. *Social Forces* 81 (3) 909-936.
- Nesdale, D. (2002) Acculturation Attitudes and the ethnic and host-country identification of immigrants. *Journal of Applied Social Psychology* 32 (7) 1488-1507.
- Oliver, J.Eric. en J. Wong (2003) Intergroup prejudice in multiethnic settings. *American Journal of Political Science* 47, 567-582.
- Pettigrew, T. (1998) Reactions towards the New Minorities of Western Europe. *Annual Review of Sociology* 24, 77-103.
- Powers, D.A. en C.G. Ellison (1995) Interracial contact and Black Racial Attitudes: The Contact Hypothesis and Selectivity Bias. *Social Forces* 74 (1) 205-226.
- Quillian, L. (1995) Prejudice as a response to perceived group threat: Population composition and anti-immigrant and racial prejudice in Europe. *American Sociological Review* 60, 816-860.
- Scheepers, P., M. Coenders en M. Lubbers (2004) Historisch overzicht van ethnocentrische reacties in Nederland aan het eind van de 20ste eeuw. *Tijdschrift voor beleid, politiek en maatschappij* 30, 80-89.
- Schneider, S.L. (2008) Anti-immigrant attitudes in Europe: outgroup size and perceived ethnic threat. *European Sociological Review* 24, 53-67.
- Semyonov, M., R. Raijman en A. Yom Tov (2002) Labour Market Competition, Perceived Threat, and Endorsement of Economic Discrimination against Foreign Workers in Israel. *Social Problems* 49, 416-431.
- Semyonov, M., R. Raijman, A. Yom Tov en P. Schmidt (2004) Population Size, Perceived Threat, and Exclusion: a multiple-indicators analysis of attitudes towards foreigners in Germany. *Social Science Research* 33, 681-701.
- Sigelman, L. en S. Welch (1991) *Black Americans' Views of Racial Inequality: The Dream Deferred*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sigelman, L. en S. Welch (1993) The Contact Hypothesis Revisited: Black-White Interaction and Positive Racial Attitudes. *Social Forces* 71, 781-795.
- Sizemore, D.S. en W.T. Milner (2004) Hispanic Media use and perceptions of discrimination: reconsidering ethnicity, politics, and socioeconomics. *The Sociological Quarterly* 45 (4) 765-784.
- Verberk, G. (1999) Attitudes towards ethnic minorities. Conceptualizations, measurements, and models. Dissertatie Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Vergeer, M. (2000) Een gekleurde blik op de wereld: een studie naar de relatie tussen blootstelling aan de media en opvattingen over etnische minderheden. Thela Thesis (dissertatie), Amsterdam.
- Weil, F.D. (1985) The variable effects of education on liberal attitudes: a comparative-historical analysis of anti-semitism using public opinion survey data. *American Sociological Review* 50, 458-474.